

שהיה רבו של אביי, וכתוב בהו חכי, היה כתוב בהם כך:

פלגא דאית לי בארעא — פלגא. כלומר שטר שהיה כתוב בתחילתו של השטר "אנו עדים על כך שפלוגי אמר לחברו: חצי שיש לי בשדה אני מוכר לך", היה מוכח בסופו של השטר שמכר לו חצי, שכך היה כתוב בסופו של שטר כזה "וקנה פלוגי מן פלוגי את חצי השדה".

ואילו שטר שהיה כתוב בתחילתו: "אנו עדים שפלוגי אמר לחברו: אני מוכר לך פלגא בארעא דאית לי, חצי בקרקע שיש לי", היה מוכיח השטר בסופו שמכר לו רק ריבעא, רבע מכל השדה, לפי שהיה כתוב בסוף השטר "וקנה פלוגי מן פלוגי רביע השדה".

ואמר רבה: ראובן שהיה לו שדה, ומכר את מקצתו לשמעון, כגון את חלק השדה שמצד מערב, ושייר לעצמו את החלק שממזרח, אך לא פירש בשטר כמה שטח מתוך השדה בצידה המערבי הוא מוכר לחברו, ולא כמה הוא משייר בשדה הזאת בצידה המזרחי לעצמו, אלא כתב רק את גבולי השדה שבא למכור, וכך כתב: הריני מוכר לך שדה אשר המיצר המערבי שלה הוא שדה של אדם בשם לוי, ואילו המיצר המזרחי הוא מצר ארעא, דמינה פלגא, דהיינו, המיצר הוא השדה הנותרת בידי, שממנה חלוקה השדה שאני בא למכור לך —

פלגא! אנו מפרשים את דבריו שמכר לו חצי השדה, כיון שהלשון שכתב, שהשדה הזו "חלוקה" מהשדה שלו, משמעו שהם מחולקים בשוה לחצאין.

אבל, אם כתב מצר ארעא דמינה פסיקא, הגבול בצד מזרח הוא השדה שלי, שממנה מופסקת השדה שאני בא למכור לך, מכר לו ממנה רק תשעה קבין. כי משמעות לשון זו היא שמכר לו שדה שאפשר לזרוע שם תשעה קבין, שהוא השיעור הפחות בשיעור שדה. וכמו שנזכר לעיל. כיון שהלשון "מופסקת" משמעותה היא, חלק מועט, המופסק מן המרובה. ולכן נותן לו חלק מועט בלבד. אלא שבפחות מתשעה קבין לא נקרא שדה, וכיון שהזכיר לשון שדה, על כרחך מכר שיעור תשעה קבין.

אמר ליה אביי: מאי שנא חכי, ומאי שנא חכי?? מהו החילוק בין זה לזה, שגם לשון מופסק משמעו כמו לשון חלוקה.

אישתיק רבה.

סבור מינה, הבינו התלמידים מדברי אביי: **אידי ואידי פלגא,** בשני האופנים מקבל הלוקח חצי.

ולא היא! אינו כן. **דאמר רב יימר בר אבא** שלמיה: **לדידי מפרשא לי מיניה דאביי,** אני קיבלתי הפירוש בזה מאביי, **בין מצר ארעא דמינה פלגא,** ובין מצר ארעא דמינה פסיקא, שתיהן שוין:

אי אמר ליה "אלין מצרנחא," אם כתב לו מצרני השדה שהוא מוכר, בצד מזרח שדה שלי, שממנה חלוקה השדה הזו, או שממנה מופסקת השדה הזו, ובצד מערב שדה פלוגי, וכן לצפון ודרום, ואחר כך הוסיף לכתוב "ואלין מצרנחא", כלומר אלו הן המצרים שלה, שזהו יתור לשון, ובא לייפות כחו,

לכן קנה פלגא, חצי השדה.⁽²³⁾

אבל אם לא אמר ליה "אלין מצרנהא" — תשעה קבין. קנה רק תשעה קבין, שזהו הפחות בשיעור שדה, שלשון חלוקה אין מורה בדוקא על חצי.

פשיטא, זה פשוט, שאם שכיב מרע, או כל אדם המחלק נכסיו על פיו, **אמר: יחלוק פלוני בנכסי!** — נוטל המקבל פלגא, מחצית מן הנכסים.

אבל אם אמר: **תנו "חלק" לפלוני בנכסי**, יש להסתפק, **מאי?** מהי משמעות לשון "חלק" שאמר? האם לשון "חלוקה" הוא, ויטול המקבל מחצית מן הנכסים, או שמא כוונתו

לתת רק חלק הראוי לנתינה, ובית דין צריכים לשער כמה הוא חלק הראוי לנתינה אצל אותו אדם⁽¹⁾.

אמר רבינא בר קיסי: תא שמע, לפשוט את הספק מבריייתא:

דתניא: האומר: תנו חלק לפלוני בבור המים⁽²⁾ שלי —

סומכוס אומר: כיון שיש ספק בכוונת הנותן אם התכוון לחלוק למקבל חצי ממי הבור, או שהתכוון לתת רק חלק כל שהוא [כגון: רביעית הלוג]⁽³⁾, מחמת הספק אין למקבל המתנה מן הבור פחות מרביע. כי לדעת סומכוס, ממון המוטל בספק חולקים, ומקבל

23. כן פירש הרשב"ם. והר"י מיגאש פירש, שאם כתב מצרני השדה שלו, מתפרש מזה שמוכר לו חצי משדהו, לכן מפרש מצרני שדהו, כדי שידעו כמה הוא חצי השדה, שלפי גודל שדהו כך הוא החצי שלוקח, אבל אם לא כתב לו מצרני שדהו, מתפרש מזה שמוכר לו רק תשעה קבין, לכן אין נפקא מינה כמה הוא גודל שדהו, שהרי בכל אופן אין לוקח אלא תשעה קבין.

והנימוק"י פירש אם כתב לו מצרני השדה שמוכר לו, היינו מצד מזרח קרקע שלו, ומצד מערב שדה פלוני, ומצד צפון ודרום גבול פלוני, מכר לו חצי, שאם לא כן למה האריך, הרי נותן לו רק תשעה קבין, ואם לא כתב אלא מיצר מזרח ומערב ולא כתב של צפון ודרום, לא מכר אלא תשעה קבין.

ומתוך הרשב"ם, שאפשר לומר שכאן מדובר באופן שאין לו בנים, ואף על פי שיש לו קרובי משפחה היורשים אותו, בכל זאת, אינו נותן דעתו על יורשים אחרים, ודאי כוונתו היא לתת אותו חלק הראוי לנתינה או מחצית מנכסיו. עוד אפשר לומר, שכאן מדובר באופן שאמר: "תנו חלק לפלוני בני בנכסי, והשאר נתונים לפלוני", ובאופן זה לא שייך לפרש כוונתו כמו שמפרשים בתוספתא. עוד אפשר לומר, שהגמרא לא שמעה ברייתא זו, כי אם היו שומעים אותה, היו מביאים אותה לדיון בבית המדרש. עוד אפשר לומר, כי הם שמעו ברייתא זו, אלא שלא סברו כמותה משום שסומכוס חולק על ברייתא זו כמבואר לקמן, ואנו סוברים כסומכוס שאמר: ממון המוטל בספק חולקים, [כמבואר בב"ק מו א].

2. כך פירש הרשב"ם, אבל הר"ח הביא בשם רב האי גאון שהכוונה היא לבור של יין.

3. תוספות.

1. הרשב"ם הקשה, מדוע מסתפקת הגמרא בכוונת לשון "חלק" שאמר, הרי מפורש בתוספתא [ז טז] שהאומר: תנו חלק לפלוני בנכסי, יירש פלוני יחד עם הבנים שוה בשוה.

את הממוצע בין שני צדדי הספק.

וכן לחבית אם אמר הנותן: תנו חלק לפלוני בבור כדי למלאות חבית להשקאת בהמותיו — אין למקבל פחות משמינית מן הבור, משום שעבור החבית צריך חצי מן הבור, וכאשר אמר "חלק", יש להסתפק שמא כוונתו למחצית החבית, דהיינו רבע הבור, או שמא כוונתו רק לחלק כל שהוא, לכן מספק יש למקבל לכל הפחות חצי מרבע הבור, דהיינו שמינית.

ואם אמר הנותן: תנו חלק לפלוני מן הבור לקדרה, כדי לתקן מאכלו — אין למקבל פחות מי"ב, כי שיעור המים לקדירה, הוא שלישי בור, ויש להסתפק אם כוונתו לתת חלק מחצית מן הראוי לקדירה, דהיינו שישית, או רק חלק כל שהוא, לכן מספק מקבל לכל הפחות רבע משיעור הראוי לקדירה, דהיינו מחצית משישית, שהוא אחד מי"ב מן הבור.

ואם אמר הנותן, שנותן חלק ממי הבור לטפיה, דהיינו כלי קטן המיועד לשתייה — כיון ששיעור המים הראויים לטפיה, הוא רבע הבור, מספק אין למקבל פחות מששה עשר מן הבור, דהיינו רבע משיעור הראוי לטפיה.

ומברייתא זו יש לפשוט את הספק של הגמרא, שכאשר אמר הנותן: תנו "חלק" בנכסי — נוטל המקבל מחמת הספק לכל הפחות רבע מן הנכסים.

תנו רבנן בברייתא:

בן לוי שמכר שדה לישראל, ואמר לו הלוי לישראל, אני מתנה אתך את מכירת השדה על מנת שמעשר ראשון של שדה זו נשאת שלי — מעשר ראשון שלו שייך לו, ללוי.⁽⁴⁾ וההסבר לכך מבואר לקמן, משום שאין אדם קונה דבר שלא בא לעולם, לכן אנו אומרים ששייר המוכר ולא מכר את מקום המעשר, ומשום כך מעשר הראשון שייך לו, ואפילו אם מכר הלוקח את השדה לאחר, המעשר הראשון נשאר של לוי המוכר, כי הלוקח אינו יכול למכור לאחר את זכותו של לוי.

ואם אמר לוי והתנה בשעת המכירה, שמעשר הראשון של שדה זו ישאר לי ולבניי — אם מת לוי, יתן הלוקח את המעשר הראשון לבניו של לוי.⁽⁵⁾

ואם אמר לו לוי והתנה עמו, שהמעשר הראשון שלי כל זמן שהשדה זו בידך — אם מכרה הלוקח ללוקח שני וחזר הלוקח

4. התוספות פירשו, כי אינו נחשב ככהן המסייע בבית הגרנות שמבואר בבכורות [כו ב] שאסור משום הכתוב "שחתם ברית הלוי" [מלאכי ב]. כיון שכאן פירות המעשר שייכים לו באופן מוחלט, ורק מכר ללוקח זכות לעשר את פירותיו מפירות אלו.

5. הרשב"ם מבאר, שאם לא פירש במפורש שהזכות תשאר גם לבניו, אינו מוריש זכות זו לבניו, כי כיון שרק מחמת יתור הלשון אנו אומרים שכוונתו לשייר במכירה את מקום המעשר, לכן די לנו אם תועיל יתור הלשון למה

4. התוספות פירשו, כי אינו נחשב ככהן המסייע בבית הגרנות שמבואר בבכורות [כו ב] שאסור משום הכתוב "שחתם ברית הלוי" [מלאכי ב]. כיון שכאן פירות המעשר שייכים לו באופן מוחלט, ורק מכר ללוקח זכות לעשר את פירותיו מפירות אלו.

וברשב"ם פירש כי כיון שהלוקח אינו מוזיל את המקח, והמוכר אינו נותן שום דבר בעד

לידו. עד כאן דברי הברייתא.

מבאר הגמרא את דברי הברייתא: **אמאי?** מדוע המעשר הראשון שייך למוכר כשהתנה עם הלוקח שהמעשר הראשון שלו? והרי **אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם!** (6) אם כן, כיצד מקנה הלוקח למוכר את המעשר הראשון של השדה, הרי המעשר עדיין לא צמח, ועדיין לא בא לעולם (7).

ולקחה חזרה מהלוקח השני — **אין לו עליו** ללוי אין על הלוקח הראשון **בלום**, אין לו שום זכות לקבל את המעשר. כי בשעה שהלוקח מכר את השדה לאחר, פקעה זכות זו של לוי ששייר לעצמו את מקום המעשר, וזכה בו הלוקח השני, וכשחזר הלוקח הראשון ולקח את השדה מהלוקח השני, הוא קנה גם את מקום המעשר, שהרי הלוקח השני מכר ללוקח הראשון כל זכות שבאה

מעשר [על ידי שימרה התבואה על ידי גוי, או שיכניסו בשיבולין], אם כן זכיה זו של המוכר במעשר, אינה אלא לשעתה ולמפרע, לכן כשמת לא זכה הוא בתבואה העתידה לצמוח, ולא יירשוהו יורשיו.

וברבינו יונה פירש, כי כיון שהתנה על מנת שהמעשר שלי, אף על פי ששייר את מקום המעשר לענין שיהא שיוורו קיים, ושלא יחשב דבר שלא בא לעולם, מכל מקום כיון שלא הזכיר את מקום השדה בשיורו, והזכיר רק את המעשר ואמר "שלי", יש לפרש שהתנה רק על המעשר שבחיי, וכאילו אמר על מנת שמעשר שבכל שנה ושנה שלי, שבתנאי זה לא התנה לתת לבניו בכל שנה.

6. הקובץ שיעורים [אות רעו] מביא כי בגמרא ב"מ [דף טז] משמע שהטעם שאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם הוא משום שאינו סומך דעתו, ובמקום שסומך דעתו אפשר להקנות גם דבר שלא בא לעולם, אבל מהגמרא בכתובות [דף נט] משמע שאין לו כח הקנאה בדבר שלא בא לעולם, ובקונמות שיכול לאסור פירות חבירו עליו, יש לו כח לאסור גם דבר שלא בא לעולם.

7. הקשה הרשב"א, כי רק מכר ומתנה לא שייכים בדבר שלא בא לעולם, אבל תנאי, שייך

שפירש, דהיינו לעצמו, ולא לבניו.

והקשה עליו הרמב"ן, שלכאורה לא מחמת יתור לשון אנו אומרים שכוונתו לשייר לעצמו במכירה, אלא משום הסברא, שכל אדם המשייר לעצמו, בעין יפה הוא משייר, ולכן אנו אומרים שאת מקום המעשר שייר.

ותירץ הרשב"א את קושיית הרמב"ן על הרשב"ם, כי כיון ששייר בלשון על מנת שאינו מועיל, ורק כדי שלא להוציא דבריו לבטלה אנו מפרשים את "על מנת" כאילו אמר "חרץ" ממקום המעשר, נחשב כיתור לשון והתנאי שאמר מועיל רק לשייר למוכר ולא לבנו.

אבל הרמב"ן מחמת קושייתו פירש באופן אחר, כי כיון שאינו משייר לעצמו בגוף אלא רק בפירות, אף על פי ששייר בגוף קנין גמור לפירות, מכל מקום כיון שהגוף של הלוקח, ובתנאי לא שייר דבר מסוים, משמעות התנאי שמשייר רק לעצמו ולא ליורשו.

וכעין זה פירש הריטב"א, כי בדקל לפירותיו שהוא דבר המסויים, היורשים קמים תחתיו, מה שאין כן כאן שהתנה על דבר שאינו מסוים, כי אינו יודע באיזה מקום תצמח התבואה המיועדת למעשר, ובכל פעם היא צומחת במקום אחר, וגם יכול הלוקח לתת מעשר במפוזר מכל השדה, ויתירה מזו, יכול הלוקח שלא לזרוע כלל את השדה, או להפקיע את התבואה מידי חיוב

ומבארת הגמרא: כיון דאמר ליה המוכר ללוקח, הריני מוכר לך את השדה על מנת

שמעשר ראשון שלי, והיה זה מכירה על תנאי, אם כן המוכר רוצה שיתקיים התנאי,

גם לעשות על דבר שלא בא לעולם, שאם יתקיים התנאי יתקיים המקח.

והביא לתרץ בשם הר"י מיגש, כי בתחילה סברו בגמרא שדברי המוכר הועילו מדין תנאי, וקושיית הגמרא היתה כי כיון ששינוי במשנה שהמעשר הראשון שלו, משמע שהלוקח חייב לתת את המעשר הראשון, ואם כל חיובו הוא רק מדין תנאי, הלוקח אינו חייב לקיים את התנאי, כי הרשות בידו שלא לקיים את התנאי ולבטל את המקח.

והקשה הרשב"א, אם קושיית הגמרא היתה כדברי הר"י מיגש, מה הקשו בגמרא שהתנאי הוא בדבר שלא בא לעולם, הרי גם אם התנאי הוא בדבר שבא לעולם קשה מדברי מהמשנה, כי הלוקח אינו מתחייב במקחו לקיים את התנאי, אלא אם ירצה יקיים את התנאי ויתקיים המקח, ואם לא ירצה, לא יקיים את התנאי והמקח יתבטל. [ועיין בברכת שמואל סי' נג שביאר כי במה שעשה הלוקח קנין בחפץ, לא נוצר עליו חוב לקיים את התנאי].

לכן פירש הרשב"א את דברי הגמרא, שהגמרא הבינה כי בכך שאמר המוכר בלשון: על מנת שהמעשר שלי, ולא אמר בלשון: על מנת שתתן לי המעשר, משמע שלא התנה עמו, אלא שייר את המעשר לעצמו, ועל זה הקשו בגמרא שאינו יכול לשייר דבר שלא בא לעולם.

וכן פירש הרא"ש [סי' ז], והוסיף שוודאי נחשב שיור ולא תנאי, כי אינו יכול להתנות, כיון שבתנאי אינו נוטל את המעשר חלף עבודתו בבית המקדש [כמו שנאמר בתורה], אלא מחמת תנאו, ונמצא שעובר על איסור, והרי הוא מתנה על מה שכתוב בתורה, אלא ודאי שלא עשה תנאי אלא שיור.

ובנמוקי יוסף כתב שנחשב שיור ולא תנאי,

כיון שאינו עושה את התנאי עם הלוקח, אלא בגוף המכירה.

ולביאור הר"י מיגש, שבתחילה סברו בגמרא שדברי המוכר הועילו מדין תנאי, יקשה קושיית הרא"ש, שהרי זה מתנה על מה שכתוב בתורה, שאינו מקבל את המעשר חלף עבודתו אלא מחמת התנאי, ובאופן זה התנאי בטל. ויש ליישב על פי מה שכתב הנהניכות המשפט [ריב ד] ליישב את דברי הרמב"ם, על פי המבואר בגמרא בניטין [פד א] כי רק במקום שודאי עובר על דברי תורה, התנאי בטל, מה שאין כן במעשר שאינו ודאי שידגל תבואה ויתחייב במעשר, באופן זה התנאי קיים.

הפרישה [סימן רט אות יא] מדייק מדברי הרא"ש, כי בכל מקום לשון "על מנת" הוא לשון תנאי ולא לשון שיור, ולא נחלקו התנאים אלא רק בכך לוי או בכהן שמכר על מנת שהמתנות שלי, שאם נפרש דבריו כתנאי, יחשב מתנה על מה שכתוב בתורה, שהמתנות הם חלף תנאו ולא חלף עבודתו, ולכן סובר התנא של הברייתא כאן שלשון זה נחשב שיור.

ולפי זה הברייתא נקטה בדווקא בן לוי שמכר שדה, כי ישראל שמכר שדה על מנת שהמעשר שלו, כיון שאינו מתנה על מה שכתוב בתורה, שהרי ישראל אינו מבקש להחזיק את המעשר לנפשו אלא ליתנו לכהן שירצה, ה"על מנת" שאמר נחשב תנאי ולא שיור, וכיון שהוא תנאי, הלוקח אינו חייב לתת את המעשר באופן מוחלט, אלא אם יקיים את התנאי ויתן לו את המעשר כל שנה, יתקיים המקח, ואם לא יתן לו שנה אחת את המעשר יתבטל המקח.

וזה שלא כדברי הרשב"ם שכתב, כי מה שהברייתא הזכירה בן לוי שמכר אינו בדווקא, אלא הוא הדין ישראל שמכר.

אם כן שייר במכירה, אנו אומרים ששייר לעצמו חלק במכירה, יש להוכיח כי המוכר בית להבירו, ואמר לו על מנת שדיוטא העליונה שלי כלומר הגג שיש לו מעקה סביבו בגובה י' טפחים⁽¹¹⁾ יהיה שלי – דיוטא העליונה שלו כיון שאנו אומרים ששייר לעצמו את הגג במכירת הבית.

ומבאר הגמרא: **למאי הלכתא?** לענין מה ג-ב אמר ריש לקיש שהועיל התנאי שהתנה, שהדיוטא נשאר ברשותו, הרי גם בלא התנאי נשאר הדיוטא ברשות המוכר, כמבואר במשנה – שהגג אינו מכור עם הבית.

שהרי אין אדם מתנה בחנם, לכן, כדי שלא להוציא את דבריו לבטלה אנו מפרשים דבריו באופן שיתקיים התנאי, ואנו מפרשים דבריו כאילו אמר שמוכר את השדה חוץ ממקום מעשר הראשון, דהיינו **שיורי שייריה** שייר הוא במכירת השדה זכות למקום **מעשר**⁽⁸⁾, ונחשב כאילו שאמר ללוקח, הריני מוכר לך את השדה לאריסות על מנת שתיטול ממנו תשעה חלקים, ואני אטול את החלק העשירי⁽⁹⁾, ומשום כך המעשר שלו⁽¹⁰⁾.

אמר ריש לקיש, זאת אומרת: מברייתא זו הסוברת כי כל תנאי שאינו חל במכירה אלא

אם כן תלוי בדין ברירה, עיי"ש.

10. מה שהלוקח יכול לעשר את פירותיו מהפירות ששייר למוכר, כתבו התוספות [ד"ה על מנת] שמכר לו כח זה שיוכל לעשר על חלקו, וביאר הקובץ שיעורים [אות רפ], כי אף שפירות המעשר שייכים למוכר לענין כל שימושו, מכל מקום לענין דבר אחד שייך ללוקח, שיכול לקרוא על הפירות שם מעשר.

ובעליות דרבינו יונה וברשב"א ביארו, שהלוי משאיל ללוקח את הפירות כדי לעשר מהם על חלקו, ואחר כך הלוקח מחזירם לו.

ורב האי גאון בספר המקח והממכר [ריש שער יט] פירש: כי ללוי המוכר אין בגוף הקרקע כלום, אלא משייר הוא לעצמו רק את טובת ההנאה שיש לישראל במעשר, שהישראל חייב לתת למוכר את המעשר, ולכן יכול הישראל לפטור פירותיו באותו מעשר.

11. כך פירש הרשב"ם, אבל רבינו תם מפרש שדיוטא היא שורת אבנים עליונה של חומה שהגג עומד עליה.

8. ביסוד ענין שיורא, הביא הקובץ שיעורים [אות רפא] את מחלוקת הרעק"א והבית מאיר, שדעת הרעק"א [בתשובה פח] כי המוכר מקנה את כל השדה, והלוקח חוזר ומקנה למוכר את הזכות ששייר לעצמו לאכול את פירות המעשר כל ימי חייו. ודעת הבית מאיר, שלכתחילה אינו מקנה ללוקח חלק זה שמשיר לעצמו.

והקשה הקובץ שיעורים לדעת הרעק"א, שהקונה חוזר ומקנה למוכר את מה ששייר, קשה כיצד הועיל קנין זה כדיבור בעלמא בלא שום מעשה קנין מהלוקח למוכר. ואולי אפשר ליישב כי באופן זה שיש גמירות דעת גמורה של הקונה להקנות למוכר בחזרה את מה ששייר, שהרי רוצה לקנות את החפץ, והמוכר אינו מקנה לו אלא אם כן יקנה בחזרה את מה ששייר, באופן זה לא צריך לעשות מעשה קנין מהלוקח למוכר. ועיין בחזו"א [ליקוטים סי' כא] שכתב כי בשיוור לא צריך לעשות קנין.

9. הג"ר שמעון שקאפ במערכת הקנינים [סי' טו] דן, כי כיון שלא מבורר מקום ושיעור המעשר, ודבר זה מתברר רק בשעת ההפרשה,